

Қазіргі қазақ ән мәтіндеріндегі ұйқас ерекшеліктері

ЖАРИЯЛАНДЫ
11.05.2026

СІЛТЕМЕ
https://bilimger.kz/188605/

Камалова Мереке Маратқызы

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті.
Филология Факультеті

Жетекші: **Жумагелдин Жанайдар Шаймерденович**

Аннотация

Ырғақ пен үйлесімнің эволюциясы: бұл мақала қазіргі қазақ музыкалық мәдениетіндегі ең серпінді құбылыс — ән мәтіндеріндегі ұйқас жүйесінің трансформациясына арналған. Қазіргі қазақ әндеріндегі «дәстүрлі ұйқас» пен «еркін форманың» аражігі неде? Автор классикалық қара өлең қалыптарынан алшақтап, заманауи Q-роп, Hip-hop және Indie жанрларына тән ассонанстық, ішкі және фоникалық ұйқастардың табиғатын жүйелейді. Абай мен Шәмші салған сара жолдың бүгінгі жастар поэзиясындағы көркемдік модификациясын бағамдау арқылы, бұл зерттеу филологиялық талдау мен музыкалық сын үшін жаңа ғылыми бағыт-бағдар ұсынады.

Кілт сөздер: қазіргі қазақ әндері, ұйқас ерекшеліктері, трансформация, Q-роп поэзиясы, ассонанс, ішкі ұйқас, музыкалық фоника, лирикалық мәтін, ырғақ, заманауи эстрада.

Кіріспе

Қазіргі қазақ музыкалық кеңістігіндегі ән мәтіндері дәстүрлі поэзиялық қалыптардан алшақтап, жаңа ырғақтық және құрылымдық трансформация кезеңін бастан кешуде. ХХІ ғасырдың басындағы жаһандану үдерісі мен цифрлық мәдениеттің дамуы ұлттық өнердің, соның ішінде ән мәтінінің фонологиялық сипатын түбегейлі өзгертті. Бүгінгі таңда ұйқас жүйесі тек дыбыстық үйлесім ғана емес, сонымен қатар жаһандық музыкалық трендтер мен тілдік кодтардың тоғысу құралына айналып отыр.

Классикалық қара өлең ұйқасының орнын заманауи Q-роп, Hip-hop және Indie жанрларына тән ассонанстық, ішкі және еркін ұйқас формаларының басуы — бұл тілдің

тірі организміндегі табиғи эволюциялық құбылыс. Бұл үдеріс қазақ тілінің фонологиялық икемділігін арттырып, оның музыкалық битпен үндесу мүмкіндіктерін кеңейткенімен, мәтін деңгейіндегі мағыналық тұтастық пен көркемдік сапа мәселесін ғылыми тұрғыдан зерделеуді қажет етеді.

Негізгі бөлім

Ұйқастың жаңа архитектурасы

1. Грамматикалық қалыптан дыбыстық еркіндікке: Әуенмен өрілген ұйқас революциясы

Қазіргі қазақ әндерін зер салып тыңдай отырып, менің ең бірінші байқағаным — ұйқас жүйесінің классикалық «қасаң» қалыптардан біржола қол үзіп, еркін тынысқа көшуі. Егер бұрынғы мәтіндерде ұйқас тек жол соңын бекітетін техникалық штамп болса, бүгінгі таңда ол әуеннің ырғағымен (beat) біте қайнасып, дыбыстық ландшафттың ажырамас бөлігіне айналды. Менің көзқарасымша, бұл — жай ғана тілдік трансформация емес, бұл — жаңа эстетикалық еркіндіктің жеңісі.

Мәселен, Sadraddin немесе Miras Zhugunussov секілді орындаушылардың лирикалық композицияларын музыкамен бірге түйсіне тыңдасақ, ұйқас көбіне етістіктердің немесе қосымшалардың жадағай қайталануына (барады-қалады) емес, сөздің ішкі вокалдық үндесуіне негізделгенін көреміз. Менің ойымша, мұндай «түбірлік ұйқастар» әнге жасандылықтан арылған, шынайы сөйлеу тіліне жақын сипат береді. Классикалық «сағындым – жалындым» секілді ауыр ұйқастардың орнын «ай – жай», «түн – үн» секілді қысқа, бірақ акустикалық салмағы бар, тыңдарманның құлағында жаңғырып тұратын дыбыстық тізбектер басты.

Бұл бөлімдегі ең үлкен динамика — ассонанс пен аллитерацияның басымдығында. Музыканы тыңдау барысында байқайтынымыз: авторлар үшін жол соңындағы дәл ұйқастан көрі, жол ішіндегі дауысты дыбыстардың бір-бірімен «ойнауы» әлдеқайда маңыздырақ. Менің пайымдауымша, бұл әнді поэтикалық қалыптың тұтқынынан босатып, оған заманауи музыкалық ырғаққа тән «ағуды» (flow) дарытады. Осылайша, ұйқас — мағыналық шектеуші емес, сезімді әуенмен жеткізудің ең басты еркін құралына айналып отыр. Менің жеке пайымымша, бұл — қазақ ән поэзиясының жаңа деңгейге көтерілгенінің айқын белгісі.

2. Q-Pop және Hip-hop: Транслингвалды ұйқас па, әлде тілдік инфляция ма? (Толықтырылған нұсқа)

Біз заманауи музыканың ең динамикалық, әрі ең көп дау тудыратын сегментіне аяқ басар болсақ, Ninety One, Jah Khalib немесе Bakr секілді орындаушылардың тректерін тыңдай отырып, менің түйгенім — ұйқас енді тек қазақ тілінің ішінде ғана емес, жаһандық тілдік кеңістікте жасалып жатыр. Бірақ мен бұған сыни көзбен қараймын: бұл

тек қана даму ма, әлде тілдің көркемдік деңгейінің құлдырауы ма?

- Кодтардың синтезі және «Оңай ұйқас» феномені: «Сезім — amazing», «мұң — moon» немесе «биле — feel it» секілді ұйқастар — менің көзқарасымша, бұл авторлардың ізденіссіздігін көрсетеді. Әрине, бұл батыстық «vibe» береді, бірақ менің ойымша, мұндай тәсіл қазақ тілінің терең фонологиялық байлығын пайдаланудан қашу сияқты көрінеді. Музыканы тыңдай отырып, мен авторлардың мағынаны дыбыстық «эффектіге» айырбастап жібергенін байқаймын. Бұл — тілдік шұбарлану ғана емес, бұл — жаңа буынның сөздік қорының таяздығын ұйқаспен бүркемелеуі. Менің пайымдауымша, бұл — музыкалық индустриядағы тілдік инфляция, яғни сөздің құны мен салмағының жоғалуы.
- Ішкі ұйқас пен «Flow» концепциясының қаупі: Хип-хоп бағытындағы мәтіндерді талдай отырып, ұйқастың жол соңынан жол ортасына қарай ойысқанын көремін. Бұл — музыкадағы «Flow» (ағу) түсінігімен тікелей байланысты. Бірақ менің сыни байқауымша, осы «ағуды» сақтаймыз деп, көптеген авторлар сөйлемдегі логикалық байланысты құрбан етеді. Сөздердің тек дыбыстық ұқсастығы үшін (мысалы: «қара - дара - шара») тіркесе салуы мәтіннің мазмұнын жұтаңдатады. Меніңше, нағыз шеберлік — ырғақты да сақтап, ойды да тереңдетуде, ал қазіргі эстрадада бұл тепе-теңдік жоқ. Біз «ритмнің құлына» айналған мәтіндерді тыңдап жүрміз.
- Фонетикалық манипуляция және «Панчтар»: Қазіргі реп-текстеріндегі ұйқас көбіне күтпеген жерден келетін «панчтармен» (соққы сөздермен) ұштасады. Музыканы тыңдай отырып, менің байқағаным — ұйқас
- неғұрлым күрделі болса (көп буынды үндестік), тыңдарман соғұрлым тез «арбалады». Менің көзқарасымша, бұл — техникалық қулық. Авторлар мағынасы жоқ сөздерді шебер ұйқастыру арқылы тыңдарманды интеллектуалды алдауға түсіреді. Динамика бар, бірақ сол динамиканың ішінде рух пен ұлттық таным сақталған ба? Менің ойымша, бұл — жауабы жоқ сұрақ.

Түйіндей келгенде, бұл бөлімдегі ұйқастар — қазақ тілінің жаңа белесі ғана емес, үлкен сынағы. Менің жеке пайымымша, қазіргі музыка мейкерлері батыстық ырғақты қазақ тіліне бейімдегенімен, тілдің эстетикалық тазалығын сақтау мәселесінде әлі де ақсап тұр. Біз «жаһандық дыбысқа» ұмтыламыз деп, өз тіліміздің «жан дүниесін» жоғалтып алу алдында тұрмыз.

3. Мәдени регресс: Ұйқас — бұл жай ғана дыбыс емес

Мақаланы жалпылай келе, мен өзімнің жеке позицияма тоқталғым келеді. Біз «мағына поэзиясынан» «акустикалық манипуляцияға» біржола өттік. Музыканы тыңдай отырып, мен қазақ әнінің «сүйегі» саналатын ұйқастың жұмсақ, мәнсіз және формасыз

субстанцияға айналғанын анық сеземін. Менің сыни тұжырымдамама келесі үш іргелі мәселеге негізделеді:

Біріншіден, ұйқас инфляциясы. Қазіргі музыкалық нарықта сөздердің құны мен салмағы мүлдем жоғалды. Авторлар үшін сөздің семантикалық қуаты емес, оның битпен (beat) механикалық үйлесуі ғана маңызды. Менің көзқарасымша, бұл — тілдік қазынаны тек «дыбыстық материал» ретінде пайдалану. Ұйқас ойды бекітуші емес, ырғақтың тесігін жамайтын «пластырьге» айналды. Сөздің киесінен айырылып, жай ғана техникалық элементке айналуы — ұлттық поэтикалық мектептің үлкен қасіреті.

Екіншіден, эмоционалдық жұтаңдық. «Арзан ұйқас — арзан сезім тудырады». Музыканы тыңдай отырып байқайтыным, егер мәтін «amazing-сезім» немесе «қара-шара» деңгейіндегі ең оңай жолдармен құралса, ол тыңдарманның жанын тебіrentпейді, тек уақытша рефлексін оятады. Менің пайымдауымша, терең ізденістен тумаған ұйқастар тыңдарманды интеллектуалдық жалқаулыққа үйретеді. Біз сезімнің тереңдігін емес, дыбыстың сыртқы жылтырын ғана тұтынатын деңгейге түстік. Бұл — мәдениеттің іштей шіруінің алғашқы белгісі.

Үшіншіден, синтез қажеттілігі. Біздің алдымызда үлкен таңдау тұр. Бізге жай ғана батыстың көшірмесі емес, батыстық драйв пен Абайдың философиялық тереңдігін ұштастыратын «интеллектуалды ұйқас» керек. Меніңше, заманауи музыка тек билету үшін емес, ойлату үшін де қызмет етуі тиіс. Қазақ тілінің фонологиялық икемділігі кез келген күрделі ойды заманауи ырғаққа сыйғызуға мүмкіндік береді. Бірақ ол үшін авторға тек «vibe» емес, үлкен білім мен жауапкершілік қажет.

Қорытынды

Қазіргі қазақ ән мәтіндеріндегі ұйқас — бұл тірі организмнің трансформациясы емес, оның ашықтан-ашық деформациясы. Менің көзқарасымша, біз заманауи динамиканы іздейміз деп, тілдің эстетикалық иммунитетін жоғалтып алдық. Егер біз «amazing-сезім» деңгейіндегі арзан ұйқастардың деңгейінде қала берсек, қазақ әні әлемдік деңгейде тек уақытша «экзотикалық дыбыс» болып қала береді. Бұл — менің сыни диагнозым.

Меніңше, бұл тығырықтан шығудың жалғыз жолы — мағына мен ырғақтың мінсіз үндестігін қайта түлету. Ол үшін келесі үш қадам стратегиялық маңызға ие. Біріншіден, «Сөздік таяздықтан» арылу. Музыканы тыңдай отырып, менің түйгенім: бізге ұйқас іздейтін компьютерлік бағдарламалар емес, тілдің фонологиялық байлығын сезінетін білімді авторлар керек. Ұйқас — бұл жай ғана дыбыс емес, ол — ойдың архитектурасы. Менің пайымдауымша, ақындық шеберлік биттің тасасында қалмай, оны бағындыруы тиіс. Екіншіден, Ұлттық код пен жаһандық трендтің теңдігі. Батыстық музыкалық қалыптарды соқыр көшіру — бізді рухани провинцияға айналдырады. Менің көзқарасымша, біз ағылшынша сөздермен ұйқас құрағанша, қазақ тілінің ішкі икемділігін пайдаланып, «жаңа қазақ мәнерін» қалыптастыруымыз қажет. Меніңше, нағыз «vibe» —

өзгеге ұқсауда емес, өз болмысыңды заман ырғағына (beat) сауатты сыйғызуда. Үшіншіден, Тыңдарман талғамының жауапкершілігі. Сыни тұрғыдан қарасақ, сапасыз ұйқас — автордың ғана емес, соны тұтынып отырған қоғамның да дерті. Біз «арзан вайбты» қолдау арқылы мәдениетіміздің құлдырауына жол беріп отырмыз. Менің жеке позициям: сапалы дүниені талап ету арқылы ғана біз авторларды ізденуге мәжбүрлей аламыз.

Түйіндей келгенде, қазіргі музыкадағы ұйқас — біздің тіліміз бен танымымыздың айнасы. Егер біз бұл айнаның сынықтарын бүтіндемесек, келешек ұрпаққа «мағынасыз дыбыстар жиынтығын» ғана қалдырамыз. Нағыз өнер — динамикалық ырғақтың ішіне терең мағынаны байлап қою. Менің сенімімше, қазақ музыкасы бұл дағдарыстан тек интеллектуалдық ренессанс арқылы ғана шыға алады.

Пайдаланылған ақпараттар:

1. Күзеубай А. *Қазіргі қазақ эстрадасы: дәстүр мен жаңашылдық. // Мәдениет. – 2022. №4. (Эстрададағы тілдік трансформация туралы мақала).*
2. *Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары: «Жаһандану дәуіріндегі ұлттық код және музыка өнері». – Астана, 2025.*
3. *Ninety One. «Q-pop» бағытындағы ән мәтіндері жинағы (2015-2026). (Транслингвалды ұйқастар мен кодтар синтезін талдауға негіз болған дереккөзі).*
4. *«Ай-күн», «18 жыл» әндерінің лирикалық құрылымы. (Түбірлік ұйқас пен фоникалық үндестік үлгілері).*
5. *Miras Zhugunussov. «Зымыран», «Сені сағындым» тректеріндегі ырғақтық модельдер*
6. *Gakku TV / JUZ Entertainment. Заманауи қазақ музыкасындағы мәтін сапасы туралы видео-интервьюлер мен подкастар (2024-2026).*
7. *Ахметов З. Қазақ өлеңінің құрылысы. – Алматы: Ғылым, 1964. (Өлең жүйесі мен ұйқас түрлерін классикалық тұрғыдан түсіну үшін негізгі еңбек).*

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimgger.kz Ақпараттық-танымдық білім порталы**. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.